

وستا سرخوش کرتیس

اساطیر ایران

ترجمہ:

محمد مہدی باقی

شیرین مختاریان

اساطیر ایران، روایت‌ها و داستانهای کهنی هستند که در برخی از این داستانها، از موجوداتی شگفت سخن به میان می‌آید. این اساطیر از گذشته افسانه‌ای ایران برمی‌آید که نگرش جامعه‌ای را که نخست از آن برخاسته است، باز می‌نماید. این نگرش در راستای رویارویی خیر و شر، کارهای ایزدان و دلاوریهای قهرمانان و موجودات افسانه‌ای است. اساطیر در فرهنگ ایرانی نقش مهمی ایفا می‌کند و اگر در بررسی اساطیر ایران به تاریخ نیز توجه کنیم، دریافت ما از آنها فزونی می‌گیرد.

بدین منظور باید مرزهای سیاسی امروز را نادیده انگاریم و تحولات تاریخی در ایران بزرگ را در نظر آوریم. ایران بزرگ پهنه این گستره است که بخش‌هایی از آسیای میانه را - که بس آنسوتر از مرزهای ایران امروز است - دربر می‌گیرد.

ISBN: 978-964-9687-83-5

9

789648

687835

نشر پرسش

اساطید یونان

سرشناسه	: کرتیس، وستا سرخوش، ۱۳۳۰ Curtis, Vesta S.
عنوان و نام پدیدآور	: اساطیر ایران / وستا سرخوش کرتیس؛ ترجمه مهدی باقی، شیرین مختاریان
مشخصات نشر	: آبادان: پرسش، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۱۲۷ ص.
شابک	: 5 - 83 - 8687 - 964 - 978 ISBN:
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: عنوان اصلی: Persian Myths
یادداشت	: کتاب حاضر با عنوان اسطوره‌های ایرانی با ترجمه عباس مخبر توسط نشر مرکز نیز منتشر شده است.
عنوان دیگر	: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. - شاهنامه - اساطیر
موضوع	: اساطیر ایرانی
موضوع	: باقی، مهدی، ۱۳۳۸ - ، مترجم.
شناسه افزوده	: مختاریان، شیرین، ۱۳۴۰ - ، مترجم.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ الف ۴ ک / BL۲۲۷۰
رده‌بندی دیویی	: ۲۰۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۳۴۵۹۳۵

وستاسرخوش کرتیس

اساطیر ایران

ترجمه

مهدی باقی — شیرین مختاریان

نشر پرسش

وِستا سرخوش کرتیس

اساطیر ایران

ترجمه: مهدی باقی - شیرین مختاریان

● آماده‌سازی: کارگاه پرسش ● لیتوگرافی سروش ● چاپ: دانا

● چاپ اول: ۱۳۹۴ ● شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

شابک ۵ - ۸۳ - ۸۶۸۷ - ۹۶۴ - ۹۷۸

© حق چاپ محفوظ است.

نشر پرسش آبادان - پریم - میدان آلفی - ساختمان اروند

نشانی مکاتبات پستی: نشر پرسش - اصفهان - صندوق پستی ۳۱۶ - ۸۱۷۳۵

E-mail: porsesh.pub@Gmail.com

info@porsesh-pub.com

www.porsesh-pub.ir

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۷.....	درآمد
۱۳.....	ایزدان و آفرینش جهان ایران باستان
۲۹.....	دیوان، موجودات افسانه‌ای و قهرمانان
۴۱.....	شاهنامه فردوسی
۶۳.....	موجودات افسانه‌ای و اساطیری شاهنامه
۷۷.....	داستانهای زرتشت، کوروش، و اسکندر
۸۹.....	تداوم سنت کهن
۱۰۷.....	داستانهای پریان و تعزیه
۱۱۹.....	نتیجه
۱۲۳.....	نمایه کتاب

درآمد

اساطیر ایران، روایت‌ها و داستانهای کهنی هستند که در برخی از این داستانها، از موجودات شگفت سخن به میان می‌آید. این اساطیر از گذشته افسانه‌ای ایران برمی‌آید که نگرش جامعه‌ای را که نخست از آن برخاسته است، باز می‌نماید. این نگرش در راستای رویارویی خیر و شر، کارهای ایزدان و دلاوریهای قهرمانان و موجودات افسانه‌ای است. اساطیر در فرهنگ ایرانی نقش مهمی ایفاء می‌کنند و اگر در بررسی اساطیر ایران به تاریخ نیز توجه کنیم، دریافت ما از آنها فزونی می‌گیرد.

بدین منظور باید مرزهای سیاسی امروز را نادیده انگاریم و تحولات تاریخی در ایران بزرگ را در نظر آوریم. ایران بزرگ پهنه این گستره است که بخش‌هایی از آسیای میانه را که بس آنسوتر از مرزهای ایران امروز است، دربر می‌گیرد. ویژگی‌های جغرافیایی این سرزمین با رشته‌کوه‌های بلندش، در بسیاری از داستانهای اساطیری نقش مهمی دارد. از مدارک باستان‌شناسی برمی‌آید که سابقه تمدن در ایران، هزاره ششم پیش از میلاد است، اما در این کتاب تنها به تمدن ایران از هزاره دوم پیش از میلاد بدین سو پرداخته‌ایم. هزاره دوم را معمولاً عصر مهاجرت می‌دانند. در این دوره در غرب ایران گونه‌ای جدید از سفال به چشم می‌خورد که این

سفالینه‌ها به ظروف سفالی شمال شرقی ایران شباهت دارد و از ورود قوم جدیدی حکایت می‌کند. دیرینگی این سفالینه‌ها که به رنگ خاکستری روشن تا سیاه است، حدود ۱۴۰۰ پیش از میلاد است، این سفالینه‌ها را ظروف خاکستری قدیم یا اولین دوران آهن می‌نامند. نام نخستین دوره آهن نشانگر آغاز عصر آهن در این منطقه است.

مهاجرت اقوام ایرانی زبان به ایران موضوع بحث‌های بسیار بوده است و بسیاری پرسش‌ها در مورد نحوه مهاجرت بی پاسخ مانده است. در مناطقی از دامنه‌های جنوبی کوه‌های البرز و غرب ایران گورهای سنگی یافت شده است که در آن گورها، اشیاء گرانهای بسیاری بوده است. مسلم است که این گورهای سنگی و اشیاء آنها نشانه تغییر و تحول در آئین و رسوم این اقوام است. بنابر مدارک زبان‌شناسی، این اقوام تازه‌وارد در آغاز از هندوایرانیان بودند. هندوایرانیان در استپ‌های آسیایی روسیه کوچ‌نشینانی بودند که مدتی دراز آداب و رسوم و سنن مشترک داشتند؛ سرانجام این دو گروه که از نظر زبانی با یکدیگر پیوستگی دارند، از هم جدا شدند و به سوی جنوب کوچ کردند. در میانه هزاره دوم پیش از میلاد گروه ایرانی از راه منطقه هموار و قابل عبور جنوب شرقی دریای خزر، به سرزمین‌های مرتفع ایران وارد شدند. اما اقوام هندی به شبه‌قاره هند مهاجرت کردند. اینکه این مهاجرت سخت بوده و نیز مهاجرت این اقوام به صورت گروه‌های بزرگ بوده است، مسائلی هستند که با دقت پاسخ داده نشده‌اند. تنها از مدارک باستان‌شناسی برمی‌آید که سنن و آداب و رسوم سابق متحول شده و گونه‌هایی جدید از سفال، و آئین‌های مربوط به مردگان نمودار می‌شوند. از سرنوشت زبان بومیان که در بسیاری جایهای این سرزمین جای خود را به زبانهای ایرانی تازه‌واردان داده، آگاه نیستیم. نخستین بار به مادها که قبیله‌ای ایرانی بودند، در متون آشوری قرن نهم پیش از میلاد اشاره شده است. مادها خطر بزرگی از جانب شرق برای

امپراتوری آشور بودند. مادها در آغاز قبایل پراکنده‌ای بودند اما در پایان سده هفتم پیش از میلاد نیرومند شدند، و به سپاهیان بابلی پیوستند و امپراتوری آشور را در ۶۱۲ پیش از میلاد برانداختند. پارسیان که گروهی دیگر از ایرانیان بودند در جنوب ایران در ناحیه فارس امروزی سکنی گزیده بودند. شاهنشاهی هخامنشی با پیوستن قبایل مادی و پارسی تحت فرمان کوروش کبیر شکل گرفت و همچون قدرتی غالب در خاور نزدیک آن عهد از حدود ۵۵۰ پیش از میلاد نمودار شد و تا غلبه اسکندر کبیر در ۳۳۱ پیش از میلاد، پابرجا بود.

دوره تسلط اسکندر و سرداران یونانی او (سلوکیان) دیری نپایید. سپس پارتیان که اساساً قبایل چادرنشین ایرانی‌زبان بودند و در شمال شرقی سکونت داشتند به سوی ناحیه‌ای در جنوب شرقی دریای خزر رهسپار شدند. اشکانیان به رهبری پادشاه اشک اول به قلمرو سلوکیان آمدند و حکومت پارتی را در ۲۳۸ پیش از میلاد بنیاد نهادند. پارتیان تحت فرمان مهرداد اول فرمانروای بزرگشان بر بین‌النهرین تسلط یافتند و به مدت سه قرن و نیم نیروی سیاسی بزرگی در خاور نزدیک آن دوره و نیز رقیب بزرگ رومیان بودند. امپراتوری پارتیان در عهد مهرداد دوم (که او را کبیر خوانده‌اند) از رود فرات در غرب گسترش یافت و به شرق ایران و آسیای میانه رسید.

اردشیر اول، به سال ۲۲۵ میلادی اردوان چهارم (پنجم) آخرین شاه سلسله پارتیان را شکست داد و حکمرانی پارتیان به سر آمد. اردشیر اول حاکم محلی استخر نزدیک پرسپولیس بود که دیهیم حکمرانی را از شاه پارتیان گرفته بود و سپس بر او پیروز شده بود. اردشیر با پیروزی بر پارتیان سلسله ساسانی را بنیان گذارد، نام این سلسله از نیای افسانه‌ای آنان، ساسان برگرفته شده است. سرانجام سلسله ساسانی با به قدرت رسیدن اسلام فروپاشید و اعراب در سال ۶۴۲ میلادی بر ایران تسلط

یافتند، که در این زمان خزانه ساسانیان به سبب جنگ‌های بسیار خالی شده بود و سپاه آنان قدرتش را از دست داده بود؛ و مردم دیگر قادر به پرداخت مالیاتهای گزاف نبودند. دین زرتشتی که دین رسمی دولت ایران در عهد ساسانیان بود، جای خود را به اسلام داد.

بیشترین اطلاعات ما در مورد ایرانیان پیش از اسلام، ایزدان و آفرینش جهان از متون دینی زرتشتی برمی‌آید. شاید زرتشت پیامبر دین زرتشتی در خوارزم در آسیای میانه یا حتی آنسوتر در شمال شرقی می‌زیسته است. بر سر تاریخ زندگی زرتشت بحث بسیاری شده است و تاریخ آن به هیچ روی محقق نیست، اما بنابه دلایل زبان‌شناسی می‌توان گفت که گاهان، سرودهای پیامبر که بخشی از اوستا کتاب مقدس زرتشتیان است، با ریگ‌ودا، سرودهای هندی کهن که تاریخ آن حدود ۱۷۰۰ پیش از میلاد است، ارتباط نزدیکی دارد. دوره سرودن سروده‌های ریگ‌ودا، پیش از مهاجرت قبایل چادرنشین به ایران و هند بوده است. اوستای کهن به زبان اوستایی، که زبان ایرانی شرقی است نوشته شده و تاریخ سرودن آن ۱۴۰۰ تا ۱۲۰۰ پیش از میلاد است؛ حتی شاید خود زرتشت نیز در حدود قرن اول پیش از میلاد می‌زیسته است. برخی دانشمندان تاریخ زندگی زرتشت را اواخر قرن هفتم و اوایل قرن ششم پیش از میلاد می‌دانند، اما این نظر چندان قابل قبول نیست.

دین مردان زرتشتی، اوستا، کتاب مقدس زرتشتیان را به یاد می‌سپردند و آن را مدتها سینه به سینه نقل می‌کردند. در منابع متأخر آمده است که اوستا را در آغاز بر پوست گاو به زر نوشته بودند و در استخر نگاه می‌داشتند ولی اسکندر آن را از میان می‌برد. می‌گویند که بخش‌هایی از اوستا را دیگر بار در دوره پارتیان، در سده اول و دوم میلادی نوشته‌اند. اما شاید تا قرن ششم میلادی در عهد ساسانیان کتاب مقدس زرتشتیان به صورت کامل موجود نبوده است. ولی متأسفانه اوستای کاملی بر جای

سگک برنزی کمری، متعلق به دوره پارتها. احتمالاً مربوط به قرن دوم تا اوایل قرن ۳م. که یک سوارکار ریشو و اسبش را نشان می‌دهد. سگک‌های پرداخته کمری در این دوره متداول بوده و چهره سوارکار با آرایش موی پرپشت، سریند و ساز و برگ آن دوره شامل قبا و شلوار تصویر شده است.

نمانده است. تاریخ تحریر اوستا به صورت امروزی در سده سیزدهم یا چهاردهم میلادی است و تنها قسمتی از اوستای اصلی را دربر دارد. اوستا چندین بخش دارد: یسنا، که مجموعه‌ای از نیایش است و شامل گاهان (سروده‌های زرتشت) است، ویسپرد، وندیداد، (ویدیوات نیز خوانده شده است) قانون ضد دیوان: خُرده اوستا، ویشته‌ها، یا سروده‌هایی که در آن بسیاری اساطیر غیرزرتشتی که اصل آن به پیش از زرتشت بازمی‌گردد، وجود دارند.

نخستین بار آنکتیل دوپرون^۱ فرانسوی در سال ۱۷۷۱ اوستا را به زبان اروپایی ترجمه کرد. این ترجمه فرانسوی بسیار مورد انتقاد قرار گرفت و پس از آن ترجمه‌های دیگری نیز انجام پذیرفت، اما جیمز دارمستتر^۲ اولین ترجمه انگلیسی اوستا را در سال ۱۸۸۷ منتشر کرد.

در یشت‌ها که بخشی از اوستا است، از اساطیر سخن رفته است. این اساطیر روایاتی بسیار کهن هستند که اصل آنها به پیش از دوره زرتشت، و شاید به دوره هندوایرانی بازمی‌گردد. در این اساطیر از قهرمانی‌های ایزدان، شاهان و جنگجویان در برابر آدمیان و موجودات شگفت افسانه‌ای یاد شده است. بسیاری از این اساطیر در شاهنامه فردوسی که سرودن آن به سال ۱۰۱۰ میلادی خاتمه یافته است، نمودار می‌شوند. کتابهایی در مورد تاریخ گذشته در دوره ساسانی موجود بوده است؛ و در عهد خلافت عباسیان در قرن هشتم میلادی بسیاری از این کتابها از زبان پهلوی (فارسی میانه) به عربی ترجمه شد. اما متن پهلوی و ترجمه عربی آنها از میان رفته است. با این حال، نویسندگان و شاعرانی چون فردوسی که با نوشته‌های کهن کاملاً آشنا بودند، آنها را حفظ کردند. از این رو این متون و نیز روایات شفاهی متداول اساطیر و داستانهای ایران تا به امروز حفظ شده است. اهمیت این اساطیر و داستانها و ارتباط آنها با ایران امروز از اینجا آشکار می‌شود که بیشتر ایرانیان با سواد و بی سواد با این داستانها آشنایی دارند. به ویژه شاهنامه در زندگی و فرهنگ ایرانی نقش مهمی را ایفاء می‌کند و جای خاصی دارد. و این نه تنها به دلیل ویژگی مهم ادبی شاهنامه بلکه به سبب اهمیت آن در حفظ اساطیر و تاریخ بسیار دور ایران به زبان فارسی است.

1. Anquetil du perron

2. James Darmesteter